

ระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของครูพระสอนศีลธรรม
ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
ในจังหวัดนครสวรรค์

Social Teaching Studies Instructional Systems on
Buddha's Method for Monks in School of Department of
Primary Education Area Nakornsawan

Received: October 20, 2024
Revised: September 01, 2025
Accepted: September 12, 2025

พระจิรายุ อุตตโม (มูลมา)¹
Phra Chirayu Uttamo (Mul Mak)¹
(gjirayu@gmail.com)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาองค์ความรู้ระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ 2. ประเมินสภาพปัญหาและความต้องการพัฒนาระบบการสอน 3. พัฒนาระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธี และ 4. ประเมินและรับรองระบบที่พัฒนาแล้ว การวิจัยใช้รูปแบบวิจัยและพัฒนา (R&D) ด้วยระเบียบวิธีแบบผสานวิธี โดยใช้แบบสำรวจและการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 196 คน ได้จากตารางสำเร็จรูปของ Krejcie & Morgan สุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น และมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 11 คน เครื่องมือวิจัยคือแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ประกอบการสอนตามพุทธวิธีประกอบด้วย 5 องค์ประกอบตาม CIPOF Model และกระบวนการสอน 5 ขั้นตอน โดยบูรณาการสื่อการสอน 4 อย่าง เพื่อพัฒนาความรู้และคุณธรรมของผู้เรียน 2. สภาพปัญหาและความต้องการอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$, S.D. = 0.154) โดยด้านการดำเนินการสอนมีค่าสูงสุด ($\bar{X} = 4.08$) และระบบการสอนมีค่าต่ำสุด ($\bar{X} = 3.86$) สะท้อนว่าทุกด้านยังต้องพัฒนา 3. ระบบที่

¹ ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Doctor of Education Teaching Social Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พัฒนาขึ้นประกอบด้วยองค์ประกอบด้านบริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลลัพธ์และการตรวจสอบปรับปรุง พร้อมขั้นตอนการสอน 5 ด้าน ได้แก่ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การใช้สื่อ การสร้างบรรยากาศและการประเมินผล 4. ระบบได้รับการรับรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิผ่านการสนทนากลุ่ม และนำเสนอเป็น CHIRAYU MODEL ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้พัฒนาการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ระบบการสอน, สังคมศึกษา, พุทธวิธี, พระสอนศีลธรรม, การศึกษาขั้นพื้นฐาน

Abstract

This study aimed to: 1. examine the body of knowledge related to Buddhist-based social studies instruction delivered by monk-teachers in schools under the Primary Educational Service Area Office of Nakhon Sawan Province; 2. assess the existing problems and needs for developing the instructional system; 3. develop a Buddhist-based social studies instructional system; and 4. evaluate and certify the system after development. The research employed a research and development (R&D) design using a mixed-method approach, integrating surveys and in-depth interviews. The sample consisted of 196 participants, determined using the Krejcie and Morgan sample size table and selected through stratified random sampling, along with 11 key informants. Research instruments included questionnaires and in-depth interview forms, and data were analyzed using descriptive statistics and content analysis.

The results revealed that: 1. the Buddhist-based instructional system comprised five key components based on the CIPOF Model and a five-step teaching process, integrating the Four Modes of Teaching to promote learners' knowledge and moral development; 2. overall problems and needs were at a high level ($\bar{X} = 3.95$, S.D. = 0.154), with instructional implementation rated highest ($\bar{X} = 4.08$) and the instructional system rated lowest ($\bar{X} = 3.86$), indicating the need for improvement in all areas; 3. the developed system consisted of components related to context, input, process, output, and monitoring, together with five instructional steps: preparation, teaching implementation, media utilization, classroom atmosphere creation, and assessment; and 4. the

system was validated by experts through a focus group discussion and presented as the CHIRAYU MODEL, a new body of knowledge applicable for enhancing Buddhist-based social studies instruction and effectively fostering moral and ethical development among basic education students.

Keywords: Instructional System, Social Studies, Buddhist Approach, Monk-teachers, Basic Education

บทนำ

การศึกษาพุทธวิธีและการสอนวิชาสังคมศึกษาเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมอย่างสร้างสรรค์ โดยผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้นำที่ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการบริหารงาน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม ตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545)

สังคมไทยปัจจุบันประสบวิกฤตจากการพัฒนาที่ขาดความสมดุล โดยเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ ขณะที่การพัฒนาทางจิตใจไม่ทัน ส่งผลให้เกิดปัญหาหลากหลายในกลุ่มเด็กและเยาวชน เช่น ปัญหาสุขภาพจิต ความรุนแรง ยาเสพติดและความล้มเหลวทางการศึกษา เป็นต้น จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

กรมการศาสนาได้ริเริ่มโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 และดำเนินการอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ผ่านข้อตกลงความร่วมมือระหว่างกระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงศึกษาธิการ โดยคัดเลือกพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ จำนวน 800 รูป เข้ามาจัดการเรียนรู้ด้านศีลธรรมและพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาทุกระดับ โดยหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 กำหนดให้ผู้เรียนที่นับถือพระพุทธศาสนาเรียนวิชาพระพุทธศาสนาตลอดหลักสูตร โดยมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนเกิดความเข้าใจ มีศรัทธา และเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา พร้อมสามารถปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี คณะสงฆ์จึงส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาแก่เยาวชน โดยบูรณาการเข้ากับหลักสูตรภาคปกติ (กองพุทธศาสนาสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551)

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งศึกษาระบบการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาตามแนวพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคลากรและปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทการปฏิรูปการศึกษาและตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อประเมินสภาพและปัญหาและความต้องการระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อพัฒนาระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์
4. เพื่อประเมินและรับรองระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบพัฒนา (R&D, Research and Development) เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed-methods Research) เพื่อการพัฒนา ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณกับการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาครูและนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ โดยมีประชากรทั้งหมด จำนวน 400 คน และใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 196 คน ได้จากตารางสำเร็จรูปของ Krejcie & Morgan สุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จำนวน 11 คน ประกอบด้วย พระสงฆ์สายการปกครอง จำนวน 4 รูป พระสงฆ์สอนศีลธรรมในโรงเรียน จำนวน 3 รูป และผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 4 คน

เครื่องมือในการวิจัย ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบเลือกตอบเกี่ยวกับเพศ สถานภาพ และประสบการณ์สอน ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตามพุทธวิธี ใช้มาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับตามหลักการของลิเคิร์ท และตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเป็นคำถามปลายเปิด ครอบคลุม 5 ด้าน ได้แก่ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การใช้สื่อและอุปกรณ์ การสร้างบรรยากาศในห้องเรียนและการวัดผลประเมินผล และแบบสัมภาษณ์ (Interview) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบปลายเปิด สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ผู้รับการสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับระบบการสอนวิชาสังคมศึกษาตาม

พุทธวิธีได้อย่างอิสระ ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือ 7 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ 3) สร้างเครื่องมือจากกรอบเนื้อหา 4) เสนอร่างต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไข 5) ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ได้ค่า IOC 0.86 ทดลองใช้กับกลุ่มทดลองเครื่องมือที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง 30 คน ได้ค่าความเชื่อมั่นจากการคำนวณด้วยสูตรสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของครอนบาค 0.80 ถือว่าเป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพสามารถนำไปใช้ได้

เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยการแจกแบบสอบถาม 196 ชุด โดยกระจายกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูและนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยแปลความหมายตามเกณฑ์ 5 ระดับ (1.00-1.49 น้อยที่สุด, 1.50-2.49 น้อย, 2.50-3.49 ปานกลาง, 3.50-4.49 มาก และ 4.50-5.00 มากที่สุด) เปรียบเทียบความคิดเห็นด้วยการทดสอบค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิดด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมด้วยการสัมภาษณ์ โดยมี 2 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ (นัดหมาย ศึกษาประเด็นคำถาม เตรียมเครื่องบันทึกเสียงและอุปกรณ์) และขั้นดำเนินการสัมภาษณ์ (สร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ ขออนุญาตบันทึกเสียงและถ่ายรูป) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอรรถาธิบายและพรรณนาความตามกระบวนการ 7Model Step ประกอบด้วย 1) ประเด็นปัญหาการวิจัย 2) วัตถุประสงค์การวิจัย 3) การออกแบบการวิจัย 4) การวัดค่าตัวแปร 5) การเก็บรวบรวมข้อมูล 6) การวิเคราะห์ข้อมูล และ 7) การสรุปผล

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมมีโครงสร้างสำคัญประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลักตามกรอบ CIPOF Model ได้แก่ บริบท (Context) ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Output) และ การปรับปรุง (Feedback) ซึ่งสะท้อนให้เห็นระบบการจัดการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวมและเน้นพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะและคุณธรรมควบคู่กันไป โดยในแต่ละองค์ประกอบมีสาระสำคัญดังนี้ 1) บริบท (Context) พบว่า การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาตามพุทธวิธีต้องอาศัยการเชื่อมโยงบทเรียนเข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียน วัฒนธรรมชุมชนและหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมมนุษย์ 2) ปัจจัยนำเข้า (Input) ประกอบด้วยคุณลักษณะของพระสอนศีลธรรม ความพร้อมของผู้เรียน สื่อการสอนด้านศาสนาและสังคมศึกษา รวมทั้ง แหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เอื้อต่อ

การพัฒนาการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ 3) กระบวนการ (Process) โครงสร้างการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย กระบวนการสอน 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การเตรียมการสอน (2) การดำเนินการสอน (3) การใช้สื่อและอุปกรณ์ (4) การสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ (5) การประเมินผล กระบวนการนี้มุ่งเน้นการกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้เหตุผล การใคร่ครวญและการพัฒนาคุณธรรมควบคู่ไปกับการเรียนรู้เนื้อหาสังคมศึกษา 4) ผลผลิต (Output) การเรียนรู้ที่เกิดจากระบบการสอนตามพุทธวิธีทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในสาระสังคมศึกษาควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรม เช่น ความเมตตา วินัย ความรับผิดชอบ และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ 5) การตรวจสอบและปรับปรุง (Feedback) พระสอนศีลธรรมมักทบทวนผลการสอนจากพฤติกรรมผู้เรียนและผลการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแบบการสอนให้เหมาะสมกับห้องเรียนบริบทจริงและความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม

นอกจากนี้ การสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีมีลักษณะเฉพาะสำคัญคือ การบูรณาการ “สี่เสาการสอน 4 อย่าง” ได้แก่ สันติศาสนา การอธิบายให้เห็นชัดเจน สมာทปนา การชักชวนให้ปฏิบัติ สมุตเตชนา การปลุกใจให้กล้าและมีพลังในการทำ ความดี และสัมพันธสนา การปลอบใจและสร้างกำลังใจทางบวก

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การประเมินสภาพและปัญหาของระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีโดยภาพรวม พบว่า ระบบดังกล่าวอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{X} = 3.95$, S.D. = 0.154) สะท้อนให้เห็นว่าสถานศึกษามีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในหลายด้าน อย่างไรก็ตาม ยังมีความต้องการพัฒนาเพิ่มเติมในบางองค์ประกอบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดของกระบวนการจัดการเรียนรู้ เมื่อพิจารณารายด้าน พบประเด็นสำคัญดังนี้ ด้านการดำเนินการสอนตามพุทธวิธี ($\bar{X} = 4.08$) เป็นด้านที่ได้รับการประเมินสูงที่สุด แสดงให้เห็นว่าพระสอนศีลธรรมมีความสามารถในการถ่ายทอดเนื้อหาสังคมศึกษาได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ซึ่งเป็นจุดแข็งสำคัญของระบบมีค่าเฉลี่ยสูงถึง 4.33 ซึ่งให้เห็นว่าการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ด้านการวางแผนการสอนของพระสอนศีลธรรม ($\bar{X} = 4.00$) พบว่า ครูพระมีความสามารถในการออกแบบแผนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยโดดเด่นในด้านการมอบหมายงานให้ตรงกับความรู้ความสามารถของผู้เรียน มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 4.38 ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสนำเสนอข้อมูลและข้อสงสัยของตนเองตามศักยภาพอย่างเป็นระบบ ด้านสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 3.95$) สิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ของโรงเรียนมีความเหมาะสมสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ตามพุทธวิธีได้ดี โดยเฉพาะการนำเสนอข้อมูลและข้อสงสัยสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน มีค่าเฉลี่ย 4.13 ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความสนใจและมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากขึ้น ด้านหลักสูตร ($\bar{X} = 3.93$) หลักสูตรที่ใช้สอนสามารถสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม สะท้อนจากค่าเฉลี่ย 4.03 ในด้านการเชื่อมโยงหลักสูตรให้เกิด

ประโยชน์ต่อผู้เรียน แสดงให้เห็นว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องกับธรรมชาติของการเรียนรู้ สังคมศึกษาตามแนวพุทธธรรม ด้านการวางตนในเสขียวัตถ์ของพระสอนศีลธรรม ($\bar{X} = 3.91$) ครูพระมีความสามารถในการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมตามสมณสาธูป โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้านการศึกษาในลักษณะที่เกิดความศรัทธา มีค่าเฉลี่ย 4.08 ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียน ชุมชนและวัด และด้านระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธี ($\bar{X} = 3.86$) แม้จะอยู่ในระดับที่ดี แต่เป็นองค์ประกอบที่มีคะแนนต่ำที่สุด สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติม โดยเฉพาะด้านการจัดการเรียนรู้ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องอย่างเป็นธรรมและปราศจากอคติ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพุทธวิธีในการสอน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธี ที่ได้รับการพัฒนาขึ้น มีความครบถ้วนทั้งด้านโครงสร้าง กระบวนการและกลไกกำกับคุณภาพ ตามหลักการวิจัยและพัฒนา ระบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 5 ด้านและ ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) องค์ประกอบด้านบริบท (Context) ให้ ความสำคัญกับบริบทของโรงเรียน ชุมชน และบทบาทของพระสอนศีลธรรมในพื้นที่ โดย วิเคราะห์ความพร้อมของสถานศึกษา สภาพผู้เรียน วัฒนธรรมชุมชน และความเชื่อมโยงกับวัด เพื่อให้รูปแบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีสามารถใช้งานได้จริงและเกิดประสิทธิภาพ สูงสุดในแต่ละโรงเรียน 2) องค์ประกอบด้านปัจจัยนำเข้า (Input) ปัจจัยนำเข้าที่ถูกพัฒนา ได้แก่ ความรู้และทักษะของพระสอนศีลธรรม สื่อการสอนและนวัตกรรมทางการเรียนรู้ หลักสูตรและเนื้อหาที่เชื่อมโยงพุทธธรรมกับสังคมศึกษา และการสนับสนุนจากผู้บริหาร โรงเรียนและชุมชน 3) องค์ประกอบด้านกระบวนการ (Process) กระบวนการที่พัฒนาขึ้นเน้น การจัดการเรียนรู้ตามพุทธวิธี โดยมีกลไกที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การใคร่ครวญตามหลัก ไตรสิกขา และการฝึกคุณธรรมผ่านกิจกรรม สอดแทรกการนำ “ลีลาการสอน 4 อย่าง” คือ สันติสนทนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา เพื่อให้การเรียนรู้เกิดทั้งด้านความรู้ ความคิด และจิตใจ 4) องค์ประกอบด้านผลลัพธ์ (Output) ผลลัพธ์ที่คาดหวังจากระบบที่ พัฒนา ได้แก่ ผู้เรียนมีความเข้าใจเนื้อหาสังคมศึกษาที่เชื่อมโยงกับพุทธธรรม เกิดคุณธรรม พื้นฐาน เช่น ความมีเหตุผล ความพอเพียง ความรับผิดชอบ เป็นต้น สามารถประพฤติตนใน สังคมอย่างเหมาะสม และผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อวิชาสังคมศึกษาและศาสนา โดยระบบถูก ออกแบบให้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและคุณลักษณะทางจริยธรรมของผู้เรียน เป็นสำคัญ 5) องค์ประกอบด้านการตรวจสอบและปรับปรุง (Feedback/Improvement) ระบบมีการกำหนดกลไกติดตามผลและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เช่น การประเมินผลการสอน จากผู้เรียน การสังเกตชั้นเรียน การประชุมสะท้อนผลร่วมกับครูและชุมชน ข้อมูลจากการ ประเมินถูกนำมาใช้ปรับปรุงกระบวนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพจริงและความต้องการของ โรงเรียนแต่ละแห่ง

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอนของระบบที่พัฒนา ได้แก่ ขั้นตอนการเตรียมการสอน : กำหนดวัตถุประสงค์ แผนการสอน และสื่อการเรียนรู้ พร้อมวิเคราะห์สภาพผู้เรียน ขั้นตอนการดำเนินการสอน ใช้พุทธวิธีผสมผสานกับกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดและการปฏิบัติจริง จัดกิจกรรมเรียนรู้เชิงประสบการณ์ร่วมกับชุมชน ขั้นตอนการใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ เน้นสื่อที่เข้าใจง่าย เชื่อมโยงวิถีชุมชน ศาสนาและชีวิตประจำวันของผู้เรียน ขั้นตอนการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ มุ่งเน้นบรรยากาศที่เอื้อต่อการสนทนา การตั้งคำถาม การรับฟัง และการพัฒนาคุณธรรม และขั้นตอนการวัดและประเมินผล ใช้การประเมินหลากหลายรูปแบบทั้งเชิงความรู้ คุณธรรมและพฤติกรรมของผู้เรียน เพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 การประเมินและรับรองระบบการสอนโดยการทำสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ (Focus-group Discussion) ได้ผลการประเมินโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$, S.D. = 0.154)

การสรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการสอน : ระบบการสอนตามพุทธวิธีมีโครงสร้างสำคัญ 5 ส่วนตามกรอบ CIPOF Model ได้แก่ บริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต และการปรับปรุง โดยมีกระบวนการสอนหลัก 5 ขั้นตอน คือ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การใช้สื่อ การสร้างบรรยากาศ และการประเมินผล ผสานลีลาการสอนทางพุทธศาสนา 4 แบบ ส่งผลให้การเรียนรู้เกิดทั้งด้านความรู้และคุณธรรม ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่าระบบการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ มีความเป็นองค์รวมและมีโครงสร้างที่ชัดเจนตามกรอบ CIPOF Model อันประกอบด้วย บริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต และการปรับปรุง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าวิธีการสอนตามแนวพุทธมีพื้นฐานความคิดที่เป็นระบบและมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญาและคุณธรรม สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1: องค์ความรู้ของระบบการสอน ได้ว่า โครงสร้างระบบการสอนตามพุทธวิธีมีความสอดคล้องกับลักษณะการจัดการเรียนรู้เชิงบูรณาการ โดยเชื่อมโยงบริบทของผู้เรียน วัฒนธรรมชุมชน และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้การเรียนรู้สังคมศึกษาเกิดความหมายและสัมพันธ์กับชีวิตจริง ผู้เรียนจึงสามารถเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์และสังคมได้ลึกซึ้งขึ้น ในส่วนของปัจจัยนำเข้า เช่น คุณลักษณะพระสอนศีลธรรม แหล่งเรียนรู้ และสื่อการสอน ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้แบบพุทธวิธี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาธีระพันธ์ อธิปญฺโญ (2563) ที่พบว่า ภูมิธรรมและบุคลิกภาพของพระสอนศีลธรรมเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างผลลัพธ์ทางการศึกษา

กระบวนการจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอนที่พบในการวิจัย ได้แก่ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การใช้สื่อ การสร้างบรรยากาศ และการประเมินผล ล้วนสอดคล้องกับ “ลีลาการสอน 4 อย่าง” ได้แก่ สันทัดสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพุทธวิธีการสอน ช่วยเสริมแรงจูงใจและปลูกฝังคุณธรรมไปพร้อมกับการเรียนรู้เชิงสังคมศึกษา ผลการวิจัยจึงสนับสนุนว่าพุทธวิธีสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมได้จริง

2. สภาพ ปัญหาและความต้องการของระบบการสอน : การประเมินระบบการสอนพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$) โดยเฉพาะด้านการดำเนินการสอนตามพุทธวิธี ซึ่งสะท้อนว่าพระสอนศีลธรรมมีทักษะการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และมีความสามารถในการร่วมมือกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ($\bar{X} = 4.33$) เนื่องจากพุทธวิธีเน้นกิจกรรมที่เกิดจากประสบการณ์และฐานวัฒนธรรมชุมชน อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังพบปัญหาสำคัญในด้านการสอนโดยรวมที่ได้ค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ($\bar{X} = 3.86$) โดยเฉพาะเรื่องการทำงานร่วมกับบุคลากรในโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสมุห์วิโรจน์ วรมงคล (2562) ที่ชี้ให้เห็นข้อจำกัดด้านเวลา บทบาทหน้าที่ การสนับสนุนจากโรงเรียน และสื่อการสอนที่ไม่ทันสมัย ทำให้พระสอนศีลธรรมไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งผลการประเมินสะท้อนทั้ง “จุดแข็ง” และ “จุดที่ต้องพัฒนา” ของระบบการสอน ซึ่งจำเป็นต้องการพัฒนาโมเดลระบบการสอนให้เหมาะสมกับบริบทในจังหวัดนครสวรรค์

3. ระบบการสอนที่พัฒนาขึ้น : ระบบที่พัฒนาครอบคลุมองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ บริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลลัพธ์ และการตรวจสอบปรับปรุง พร้อม ขั้นตอนการสอน 5 ขั้นตอน คือ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การใช้สื่อ การสร้างบรรยากาศ และการประเมินผล โดยเน้นการเชื่อมโยงพุทธธรรมกับเนื้อหาสังคมศึกษา ผ่านกิจกรรมปฏิบัติจริงและการมีส่วนร่วมของชุมชน ระบบการสอนที่พัฒนาขึ้นมีโครงสร้างครบทั้ง 6 ด้านสำคัญ ได้แก่ นโยบาย การสอน ศาสนศึกษา ศาสนบุคคล เนื้อหา และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการขยายองค์ความรู้จากชั้นวิเคราะห์สู่รูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ระบบที่พัฒนานี้สะท้อนแนวคิดการจัดการศึกษาตามพุทธวิธีแบบองค์รวม โดยผสมผสานหลักธรรม หลักพุทธจิตวิทยา ลีลาการสอน การพัฒนาคุณธรรม และทักษะทางสังคมศึกษาผ่านกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ จากผลการวิจัยของ Aksoy (2018), Calderon (2018) และ Thomas & Montgomery (2018) ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน ความเมตตา ความเข้าใจและบทบาทครูในฐานะผู้นำทางจิตใจ ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องอย่างมากกับระบบการสอนตามพุทธวิธี ดังนั้น ระบบที่พัฒนาขึ้นสามารถตอบโจทย์ปัญหาเชิงโครงสร้างที่พบในขั้นการประเมินและช่วยเสริมประสิทธิภาพการสอนของครูพระสอนศีลธรรมทั้งในด้านเนื้อหา คุณธรรมและบริบททางสังคม

4. การประเมินและรับรองระบบที่พัฒนา : ระบบที่ได้รับการพัฒนาถูกประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่ามีความเหมาะสม ครอบคลุมองค์ประกอบที่จำเป็น และสามารถนำไปใช้ได้จริงในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ ทั้งในด้านความครบถ้วน ความสอดคล้องกับบริบท และประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธี ระบบการสอนที่พัฒนาขึ้นได้รับการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 8 คน โดยการสนทนากลุ่ม (Focus-group Discussion) ซึ่งได้รับความเห็นชอบในด้านความเหมาะสม ความครบถ้วนขององค์ประกอบ และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้จริง ผลนี้ชี้ให้เห็นว่าระบบที่พัฒนาขึ้นมีคุณภาพสอดคล้องกับมาตรฐานทางวิชาการและความต้องการของบริบทสถานศึกษา รวมถึง การที่ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ร่วมเป็นประธานการประเมิน ยังสะท้อนถึงความน่าเชื่อถือของกระบวนการรับรองซึ่งช่วยยืนยันว่าระบบดังกล่าวสามารถเผยแพร่และนำไปใช้ในระดับพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้จากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้สรุปองค์ความรู้สำคัญเกี่ยวกับการสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีของพระสอนศีลธรรมได้ดังนี้

1. โครงสร้างระบบการสอนตามพุทธวิธีมีความเป็นองค์รวม (Holistic Structure) : ระบบการสอนมีโครงสร้างตามกรอบ CIPOF Model ครอบคลุม 5 องค์ประกอบ ได้แก่ บริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิตและการปรับปรุง สะท้อนว่าการสอนตามพุทธวิธีเป็นระบบที่เชื่อมโยงผู้เรียน ชุมชน วัดและหลักธรรมเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

2. กระบวนการสอนมีความเฉพาะตัวและสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม : ระบบการสอนใช้กระบวนการ 5 ขั้นตอน คือ การเตรียมสอน ดำเนินการสอน การใช้สื่อ การสร้างบรรยากาศและการประเมินผล โดยประยุกต์ลีลาการสอน 4 อย่าง คือ สันทสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนา เพื่อใช้ในการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญาและคุณธรรม

3. จุดแข็งของระบบการสอนคือการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน : ผลการประเมินพบว่า การจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนเป็นจุดเด่นที่สุด ($\bar{X} = 4.33$) สอดคล้องกับแนวคิดพุทธธรรมที่เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์และบริบทจริง ทำให้การเรียนรู้สังคมศึกษาเข้าใจง่ายและใกล้ชิดกับชีวิตจริงของผู้เรียน

4. ความพร้อมของพระสอนศีลธรรมและการวางแผนเป็นปัจจัยสำคัญ : ครูพระสอนศีลธรรมมีความสามารถวางแผนการสอนได้ดี โดยเฉพาะการมอบหมายงานสอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน ส่งเสริมการพัฒนาตามศักยภาพ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการเรียนรู้แบบพุทธวิธี

5. ระบบยังต้องพัฒนาในด้านความร่วมมือในโรงเรียนและการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ : แม้ระบบโดยรวมอยู่ในระดับดีมาก แต่ระบบการสอนเป็นด้านที่ยังต่ำที่สุด ($\bar{X} = 3.86$) โดยเฉพาะความร่วมมือระหว่างพระสอนศีลธรรมกับบุคลากรในโรงเรียนและการจัดการเรียนรู้ปราศจากอคติ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพุทธวิธี

6. ระบบการสอนที่พัฒนาขึ้นมีความครบถ้วน ครอบคลุม และใช้งานได้จริง : ระบบใหม่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ด้านตาม CIPOF และมีขั้นตอนจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอนที่เชื่อมโยงกับบริบทโรงเรียน วัด และชุมชนอย่างเหมาะสม พร้อมกลไกติดตามผลและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างผลลัพธ์ทั้งด้านความรู้ ทักษะและคุณธรรมของผู้เรียน

ภาพรวมขององค์ความรู้สำคัญโดยสรุป คือ การสอนสังคมศึกษาตามพุทธวิธีเป็นระบบการเรียนรู้แบบบูรณาการ ที่เน้นชีวิตจริง ชุมชน และคุณธรรมเป็นศูนย์กลาง โดยมีโครงสร้างชัดเจน กระบวนการสอนเฉพาะตัว และกลไกตรวจสอบปรับปรุงต่อเนื่อง สามารถนำไปใช้พัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญา เจตคติและจริยธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

พระสงฆ์ผู้ด้านสอนสังคมศึกษาของของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน นอกจากอุทิศแรงกาย แรงทรัพย์ และแรงสติปัญญาแล้ว ควรจะต้องมีวัตรปฏิบัติที่นำศรัทธา เลื่อมใสตามพระวินัยของพระสงฆ์และนำหลักธรรมมาภิบาลเป็นหลักชัยในภาคปฏิบัติ ซึ่งจะ เป็นสื่อและแบบอย่างที่ดีที่จะทำให้เด็กและเยาวชนจารึกไว้ในปฏิทินแห่งชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีตาม สมณสาธูป สมณสัญญาและสมณภาวะในครรลองของพระธรรมวินัยที่น่าเคารพเลื่อมใสใน สังคมต่อ ๆ ไป

2. ข้อเสนอแนะแนวทางในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้เกิดเป็นพลวัตรและเป็นผลต่อการขัดเกลาทางสังคมตามระบบการ พัฒนาการดำเนินงานของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรมีการตั้งคณะทำงานโดยเพิ่ม แนวคิดทฤษฎีและกลยุทธ์และงบประมาณที่เหมาะสม เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายด้าน การศึกษาไทยแลนด์ 4.0 ของรัฐบาลที่เน้นการบริหารและบริการแบบหลักธรรมมาภิบาลให้ ยั่งยืนต่อไป เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานภาครัฐ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ และองค์กรการกุศล องค์กรสิทธิมนุษยชนที่เป็นนิติบุคคล ควรให้การสนับสนุนปกป้องและอุปถัมภ์พัฒนาการดำเนินงานของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนต่อเนื่องโดยให้มีการวัดประเมินผลและส่งรายงาน ความก้าวหน้าอย่างเป็นรูปธรรม

รายการอ้างอิง

- กองพุทธศาสนาสถาณ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2551). *วัดพัฒนา 49*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระครูสมุห์หิรัญ วรมงคล (ใจชื่อสมบุรณ์). (2562). *สภาพปัญหาด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาราชบุรี เขต 2 (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- พระครูโสภณธรรมวิจารณ์ (ทรงพล อัสสุภาโร). (2564). *ความพึงพอใจของนักเรียนในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปทุมธานีวิทยาคม จังหวัดอ่างทอง (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- พระมหาธีระพันธ์ อธิปญโญ (พวงจิตร). (2563). *การศึกษาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา กรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระนครศรีอยุธยา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- Aksoy, T. (2018, October). *Opinions of upper elementary students about a good teacher: Case study in Turkey*. Paper presented at the 29th Annual Meeting of the Northeastern Educational Research Association, Ellenville, New York.
- Thomas, R., & Montgomery, S. (2018). On becoming a good teacher: Reflective practice with regard to children's voice. *Journal of Teacher Education*, 69(3), 48-62